

Prostorovost/spaciálnosť/areálovosť a literatúra

IVO POSPÍŠIL

Ústav slavistiky Filozofickej fakulty Masarykovy univerzity Brno

Prostorovosť/speciálnosť/areálovosť/zónovosť jsou pojmy, ktoré si jsou veľmi blízke: v našom kontextu vyjadrujú spôsob existencie artefektu, v danom prípade literárneho, jeho bytí v priestore, onticko-spaciálny aspekt jeho existencie. Táto charakteristika je v minulosti príznačná pro všechna podstatná díla o jazyku a literatúre v našich súvislostiach vrátane filologického díla Šafárikova i prací J. Dobrovského nebo J. Jungmanna či J. Kollára: jde o běžný vnějškový aspekt existencie jazyka a literatury v priestore a čase. Například uvnitř slavistiky si uvědomujeme, že dosud vlastně neexistují moderní, nové dějiny slovanských literatur, které by rozsáhlý materiál scelily hlubinně, z odstupu, nadhledu i podhledu tak, jak to ve své době učinil jeden vědec evropského a světového věhlasu. Snad jen dílo Jana Máchala *Slovanské literatury I–III* (1922–1929) a *Slovesnost Slovanů* (1928) Franka Wollmana by se mu mohly konkurovat co do aktuálnosti materiálu a originality vidění. Mám ovšem na mysli Šafaříkovo/Šafárikovo dílo *Die Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (Šafárik, 1983). Slovenský preklad je z roku 1963 (Šafárik, 1963).

Stačí se jen podívat, kteří badatelé se Šafárikovým dílem zabývali: jeho jméno silně zaznělo ve zvětšeném českém svazku z pohnutého roku 1939 *Co daly naše země Evropě a lidstvu*, ale psali o něm také Jiří Horák, Konstantin Jireček, Milan Kudělka, Karol Rosenbaum, Miroslav Kvapil, anglický bohemista a slovakista Robert Pynsent, Imrich Sedlák, František Všeticka, samozřejmě již zmínění Frank Wollman a Jan Petr, velmi výrazně také Ján Koška (Koška, 2003). Základním pojetím, jímž v *Dějinách slovanské řeči a literatury* Šafařík pokračuje v koncepci Josefa Dobrovského, je areálový pohled, tj. komplexně územní pojetí slovanské filologie. V úvodu (Einleitung) najdeme prostorově ukotvený výklad o původu Slovanů (Abstammung, Wohnsitze u. Thaten der alten Slawen, Religion und Sitten, Cultur u. Sprache der alten Slawen, Slawischer Volksstamm im dritten Jahrzehnt des XIX Jahrhundert. Character und Cultur der Slawen im Allgemeinen, Schicksale und Zustand der slawischen Literatur im Allgemeinen. Uebersicht einiger Beförderungsmittel der Literatur unter den Slawen). Je to především obecné pojetí Slovanů a slavistiky, kulturně historický půdorys, který determinuje další výklad. První díl (Erster Theil) logicky začíná kapitolou Südöstliche Slawen: bere tedy Šafařík jižní Slovanů mluvící jazykem, který se stal základem prvního slovanského spisovného jazyka – staroslověnštiny –, a východní Slovanů,

kterí tento jazyk, především v podobě ruštiny převzali do systému psané i mluvené řeči, jako syntézu východoslovanského a jihoslovanského jazyka.

Zajímavé jsou proporce a význam, který je jednotlivým „slovanským nářečím“ připisován: zcela zřetelně je dominantní ruská a česká literatura: to má v první třetině 19. století ještě svou logiku, definitivně se to mění v 19. století ve prospěch polské literatury: tradice české literatury přece jen sahají až do období románského a vrcholu dosahují v gotice Smilovy školy: ani česká renesanční a hlavně humanistická literatura není zanedbatelná, zejména ve spojení s významem Prahy jako královského a císařského sídla celoevropského významu (Karel IV., husitské války, Jiří z Poděbrad, Jagellonci, Rudolf II.). Ještě si je nutno uvědomit, jak Šafárik užívá jednotlivé pojmy, resp. termíny: českou literaturu nazývá „böhmische Literatur“, což je označení především zemské a znamená prostě literaturu psanou v zemích Koruny české, spíše však jen v Čechách, i když myslí zjevně především literaturu psanou skutečně česky, tedy slovanským jazykem. Podobně píše nikoli o slovenské literatuře, ale o řeči a literatuře Slováků, což má také podobný nadjazykový ráz: uvědomme si, že kromě slovenského jazyka tu byla především latina a později – jako v zemích Koruny české – němčina a ještě mnohem později (de facto výrazněji od 18. století) v horních Uhrách, tedy na dnešním území slovenském, maďarština. Pojem „böhmisch“ je však poněkud sporný: jelikož slovo „tschechisch“ je poměrně nové a začalo se užívat via facti až po roce 1918, bylo slovo „böhmisch“ užíváno skutečně pro češtinu jako západoslovanský jazyk (angl. Bohemian). Nejde zdaleka o hru se slovy: ta jsou klíčová pro pochopení významů dnes zastřených nebo znejasněných.

Ve 20. století se prostorovost objevila jako velké téma ve fyzice a filozofii a spojuje se časem jako čtvrtou speciální dimenzí v chronotopos. Jestliže pro chápání literárního prostoru a jeho tvarosloví se stala klasickou práce Gastona Bachelarda (1884–1962) (Bachelard, 1957),¹ s časoprostorem vydatně pracoval originální ruský fenomenolog Michail Bachtin (1895–1975) a jeho pokračovatelé, mj. i čeští, kteří se mu však později vzdalovali, mezi nimiž byla v této aplikaci nejvýraznější Daniela Hodrová (Hodrová, 1989).² V bývalém SSSR se ontologií literatury ve smyslu existence literárního artefaktu v času a prostoru zabývali tvůrci tzv. funkčně historického přístupu (istoriko-funkcionalnyj podchod – Osmakov, [1] 1979, [2] 1979). Časoprostor se tu redukuje spíše na prostor ve smyslu topos, tedy místo, jehož strukturace se stává komponentem výstavby literárního artefaktu, ale také jeho existenciálním rámcem. Fascinace Bachtinovým chronotopem použitým především v jeho studiích o starořeckém románu byla u nás známa od šedesátých let 20. století, ale realizovala se však spíše od sedmdesátých let: v rámci této zájmové vlny vznikla i má prvotina *Ruská románová kronika* na chronotopickém principu přímo založená (Pospíšil, 1983) a průběžně a potom řada studií a další kniha *Labyrint kroniky* (Pospíšil, 1986).³

V práci *Labyrint kroniky* bylo na materiálu několika národních literatur ukázáno, že hybatelem tohoto literárního tvaru je obecně platný rozpor žánru a jeho metody: napětí mezi nimi se vybijí také tím, že žánr a metoda koexistují v kontrastním propojení. Na tomto základě jsme budovali typologii kroniky jako soubor čtyř tvarů (kroniky, romanizované kroniky, románové kroniky a kronikalizovaného románu). Přitom ve všech těchto typech kroniky se zachovává určité sémantické jádro, které je

společné; vnímatel vždy rozpozná tento základ, a tudíž i vývojovou kontinuitu žánru. Zmíněné kronikové typy se od sebe liší, ale mají společnou architektoniku vidění světa, tedy základní dynamický, konstrukční model, který v sobě nese pevně stanovený soubor tvarově obsahových determinant. Klíčem k poněkud posunutému pohledu na „věčnost“ žánrů může být sám jeho název („chronos“ = čas). Někdy je funkce času v kronice chápána zjednodušeně jako posloupný výklad dějů (chronologická posloupnost); analýza jednotlivých vzorků žánru však ukazuje, že čas nehraje zdaleka jen tuto roli. V *Ruské románové kronice* (1983) jsme za žánrovou dominantu pokládali bachtinovský chronotopos a na poměrně úzkém materiálu jsme charakterizovali znaky obou jeho složek:

1. Kronikový prostor pulsuje mezi „mikroprostředím“ a „velkým světem“.
2. Kronikový prostor je charakterizován motivem stálého návratu.
3. Kronikový čas se vyznačuje koncepcí jedné časové řady.
4. Kronikový čas je různými literárními prostředky brzděn.
5. Kronikový čas je spjat s pocíťovaným protikladem minulosti a přítomnosti (Pospíšil, 1983).

Také v moderních literárních tvarech s kronikovým půdorysem se toto brzdění silně projevuje (zastavování času, jeho drobení, opakovanost). Tyto rysy podporují loci communes (v různých dílech např. opakování obrazu hodin, jinde Straussův valčík *Na krásném modrém Dunaji*, někde zase opakující se motiv včel a včelí královny nebo narátorovy vstupy). Drobení a štěpení času se projevuje také v globální vyprávěcí strategii: v kompozičním zrcadlení a permanentním střídání pohledů. Narušením jednosměrnosti časového proudu je také líčení náhodnosti nebo nepřítomnosti smrti. Smrt je ukazována jako odpudivý, hrůzný jev, ale zároveň jako jev náhodný, nesystémový. Specifickým prostředkem brzdění času je tzv. *kroniková prostorová pulzace* (termínu jsme poprvé použili v roce 1983 v monografii *Ruská románová kronika*): práce s uměleckým prostorem a časem se stává funkcí časové dominanty. Kronikový prostor pulzuje mezi mikroprostředím a „velkým světem“, pohyb má výchozí disk v jedné lokalitě a stále se do ní vrací. Jedním ze způsobů práce s prostorem jako funkcí časové dominanty je jev, který jsme nazvali poetikou konkrétního. Orientace na omezenou prostorovou entitu vede v románové kronice k zvýraznění podílu uměleckého detailu. Je zde natolik důležitý, že lze dokonce hovořit o uměleckém detailu jako základním stavebním komponentu díla.

V *Ruské románové kronice* jsem se tehdy pokusil položit podle mého soudu klíčovou otázku propojení vnějšího a vnitřního časoprostoru, tedy vnějšího časoprostorového rámce literárního artefaktu a jeho vnitřního časoprostorového ustrojení. Je však také zřejmé sepětí času a prostoru, jak je to v pojmu „chronotopos“ deklarováno, neboť ani s tím vlastně Bachtin nepracuje: píše o chronotopech jako relativně stabilních blocích, ale nezkoumá zřejmou souvislost času a prostoru přímo ve stavbě artefaktu, tedy to, jak se mění literární/umělecký čas v závislosti na modifikacích prostoru a naopak; posléze ustoupil k zkoumání prostoru, v němž čas je jen proměnlivým pozadím. Kardinální otázky jsou tedy dvě:

1. propojení vnějšího a vnitřního chápání prostoru v literárním artefaktu;
2. reakce času a prostoru v časoprostorovém kontinuu.

K tomu nutno dodat, že literární čas a prostor, ať již chápaný jako rámeček existence artefaktu, nebo jako jeho stavebný komponent, je fakticky metafora jeho fyzikální podoby, resp. metafory metafory, neboť i naše představa fyzikálního času a prostoru je jen metaforická (nejsme schopni si něco takového fakticky představit – o tom ostatně svědčí jazyková vyjádření těchto kategorií); když jsem v polovině sedmdesátých let 20. století napsal pro jeden specifický účel malou studii o času a prostoru v literatuře, jeden z posuzovatelů – mimochodem, profesí mikrobiolog – ji kladně přijal s tím, že tomu nerozumí, neboť si nedovede představit jiný než fyzikální časoprostor. Není to historika bezvýznamná, protože vždy si je třeba uvědomit, že naše terminologie je metaforická ve smyslu sémanticky oscilujícího přenosu pojmů z jiných oblastí; všechny ty fiktivní světy ze slov, které mají své poněkud fundamentalistické zastánce a vyznavače, jsou jen našimi tropickými představami, jejichž hodnota stojí a padá s recepční silou jejich poetiky.

Jestliže G. Bachelard, M. Bachtin nebo D. Hodrová vzbudili spíše zájem a dokonce vyvolali i módní, často nepůvodní vlny, jimž se literární věda zajisté nikdy nevyhne, byť jde o pojetí zjevně jen letmo načrtnutá, nedotažená ve smyslu jednoznačných odpovědí na výše uvedené otázky, práce s vnějškovým prostorem, jimž I. Neupokojevová (1917–1977) říkala „zónové komplexy“ (Neupokojeva, 1976) a D. Ďurišín v posunutém významu „osobitné meziliterárne spoločenstvá“, vzbudila polemiky a proklamace areálových studií terminologicky navazujících na americkou sovětologii a kremlogii 20. století v jistém slova smyslu i nevoli, jež se však změnila v nadšené a „objevné“ koncepci (odkazovat na konkrétní pracoviště netřeba). V jisté zášti, která byla zhruba na počátku 21. století zaměřena proti areálovým studiím z pozic fundamentalistických filologů, lze vidět dva důvody: jednak intuitivní pocit, že jde o něco nového, majícího perspektivu a šanci pohltnout nebo zastínit tradicionalistické bádání, jednak – spíše výjimečně – i seriózní obava ze ztráty „řemesla“, tedy filologického jádra. Tato zášť – jemněji řečeno ostrá skepse – se projevuje i na pracovištích, která areálová studia již v praxi nejméně deset let uplatňují. Když pomíneme interpersonální ráz těchto postojů, je tu vyjadřováno přesvědčení, že areálová studia jsou buď odpadkový koš, kam se vejde leccos nebo i všechno. Jak to trefně vyjádřil jeden kolega, areálová studia jsou třikrát nebo čtyřikrát procezený pytlík čaje. Je v tom kromě úzce osobní, vztahové dimenze vyjádřeno i to, že „nihil novi sub sole“, ale to je přesně tak: v našich vědách či „vědách“, které nepřestávají mít spekulativní povahu, nemůže jít o zásadní zvrátové objevy, o „koperníkovské obraty“, i když si to o sobě leckdo myslel nebo myslí, ale jen o přestavění a posuny důrazu jednotlivých komponent; v tom nejsou areálová studia výjimkou. Je zajímavé, že zášť budí nikoli mechanické pojetí kombinující jazyk a literaturu v roli servisu s dominující historiografií, ale právě pokusy nově promyšlet areálová studia a pozvolna – neboť jde o běh na dlouhou trať – z nich vytvářet kompaktnější, vnitřně strukturovaný celek s jasněji vymezenými hranicemi, tedy vlastním předmětem bádání, jehož jádro zůstává filologické, a se specifickou metodologií. Ostatně řada vědních oborů se od zlomového roku 1989 vytvářela jakoby znovu, např. politologie (political science, Politikwissenschaft) byla u nás budována z její německo-americké poválečné varianty a jejími nositeli byli u nás často bývalí historici, i když nelze popřít, že v 18. a 19. století existovala politická věda,

později pozitivistická, marxistická nebo německá „státověda“ (Staatswissenschaft) přežívající v podstatě do nedávné doby například na skandinávských univerzitách. Lze říci, že po roce 1989 se řada takových věd včetně sociologie záměrně a radikálně „odstříhla“ od své minulosti, od různých škol, které nebyly zdaleka jen marxistické nebo ideologicky nepřijatelně kontaminované, spíše naopak; formálně uctívány, ale jinak de facto záměrně zapomenuty či zapomínány tak zůstaly některé právní, sociologické a politologické školy meziválečného období.

Areálová studia si tento postup nemohou dovolit již proto, že primárně vycházejí ze studia jazyka a literatury jako brány ke všemu ostatnímu; proto jsme je pro jistotu a zpřesnění v Brně nazvali filologicko-areálová studia.

Metodologickým východiskem výzkumu, který měl a má obohatit filologické vědy a výuku jazyků a literatur, je projekt integrované žánrové typologie, brněnské pojetí literární komparistiky a genologie a areálové koncepce, které počínají nikoli americkými areálovými studii, ale zcela autochtonně již zmíněnými P. J. Šafáříkem a J. Dobrovským a celou slavistickou školou 18. a 19. století. Zdaleka však nejde pouze o obohacení filologické výuky z hlediska informací a kontextové šíře: jde o důležitý metodologický posun, který bychom mohli charakterizovat jako zpevnění filologického jádra a posílení okolní plazmy příbuzných a blízkých vědních oborů: tedy na jedné straně překonání imanentní uzavřenosti filologie, na druhé straně postupné spojení lingvistiky a literární vědy jako již rozpojených součástí původní filologické jednoty. Oborová synkretičnost vycházela z menší specializace jednotlivých oborů: proto také vznikaly monografie z dějin jazyka a literatury a vše se v nich chápalo jako celek: jazyk je materiálem literatury a literatura je realizační plochou jazyka, jenž se manifestuje v textech a mluvních projevech. K tomu se postupně dodávala časová (historická, diachronní) a funkčně synchronní dimenze. Oproti původnímu pojetí se začala vytrácet prostorová filologie, která je nejvíce spjata se zónami a areály, a tedy s tím, co se v těchto prostorách děje a co je nutné znát a pochopit. Je to prostor přírodní, ale také společenský a politický: na hraně přírodně sociálního se pohybuje sexuální život a svět obou pohlaví, stejně jako rodina. K filologii se tu přirozeně připojují sociologie, politologie, filozofie, psychologie, gender studies, feminismus jazykový, jazykovědný, literární a literárněvědný. Současně je zřejmé, že jazyk a texty nevystihují areál zcela, ale také – z druhé strany – že areál z valné části promlouvá jazykem a jeho produkty.

1. I když se areálová studia prosadila – přes odpor tradicionalistů – dokonce oficiálně i v Praze (tam se jimi ovšem zabývali prakticky i před filologickými tradicionalisty), kde je dnes zaštiťují historiografové, objevují se „spásné pochybnosti“. Problematika areálových studií se konečně dostala z roviny emocionální do roviny věcné. Tedy je třeba nebrat areálová studia jako nějaké nové náboženství, ale zcela věcně jako kognitivní nástroj. Právě proto je role advocata diaboli tak nutná. Negativní hodnocení areálových studií bývá spínáno s tím, že to může být nový, již výše zmíněný „odpadkový koš“, to jest oblast, kam se všechno svede, aniž by to vedlo k nějakému novému poznání, tedy že tento obor nemá vlastní vymezení, hranice a předmět bádání. Není to nic nového, neboť nové či staronové obory své hranice a definice teprve „za pochodu“ hledají. I když areálový přístup není nijak nový, nikdy se areálová stu-

dia nestala samostatným, autonómnym oborom – v Brně od roku 2009 v rámci programu Filologie jako bakalářské a magisterské studium, již řadu let pak v podobě teorie areálových studií jako studium doktorské. Nedomnívám se, že bychom měli areálová studia koncipovat jako něco zcela nového, jak to někdy dělají naši sociologové nebo politologové v rámci nynějšího diskursu. I v 19. století i později – jak již uvedeno – byly přece politické vědy, které se různě jmenovaly a hrály jistou úlohu v různých ideologiích – podobně je tomu s areálovými studii. Jsme tedy odhodláni nepsát v areálových studiích rok nula, ale vědomě navazovat na to, co se v této oblasti stalo v minulých desetiletích až do 18. století, samozřejmě funkčně a výběrově.

2. Důraz na prostorové (spaciální, zónové) vztahy také není nový, ale je tu zdůrazněn – oproti poetologii a chronotopičnosti – aspekt sociologický a politologický.

3. S hranicemi nové vědní disciplíny a jejím rozpětím je spojen i problém disciplinarity a interdisciplinarity, tedy hledání onoho průniku, jenž bude vlastním okruhem nového oboru. Říká se tomu někdy „řemeslo“, to znamená znalost základních „grifů“, které dobře známe z věd přírodních, technických, ale i exaktních a humanitních. Z tohoto hlediska se hyperbolicky uvádí, že tyto nové obory jsou „podvod“, tedy že jejich absolventi umějí vlastně „všechno a nic“, že jejich nový obor nemá přesněji vymezený předmět a mechanicky vymezené minimální penzum toho, co se s oborem obvykle ztotožňuje (souhrn charakteristických, trochu mytizovaných znalostí, které se tradují např. v matematice, fyzice, medicíně, filologii apod. – s tím jsou spojeny i klíčové předměty, „postrach“ adeptů oboru, kdysi např. v medicíně anatomie, ve filologii historická mluvnice nebo syntax apod.). Toto vše se musí v nových oborech vyprofilovat, patrně však jinak a s jiným výsledkem – není možné vše kopírovat podle oborů, jež se rodily staletí. S tím ovšem souvisí poměr filologického a sociálněvědního studia v areálových oborech. V brněnském provedení je to dáno již tím, že jde o filologicko-areálová studia, tj. v podstatě o transcendenci filologie, která je východiskem i jádrem oboru: areálovost je v tomto pojetí nikoli mechanickou syntézou nebo „roztokem“ filologie a sociálních věd, ale přirozeným přesahem filologie.

4. Nutno se vyhnout módnosti areálových studií, tedy nekritického zdůrazňování všeho, co s areálem souvisí, naopak vše relativizovat právě vztahem čili relací k jiným pojmům a koncepcím.

Zde bychom mohli vytyčit několik okruhů:

1. Areálová studia a sociální vědy;
2. Areál a fikční světy (to ponechme povolanejším, kteří to vytvořili a úporně o tom píšou);
3. Areál a vizualizace (např. polská koncepce ionosféry; Rott, 1, 2002, 2, 2002, Tokarz, 2002);
4. Areál a dějiny literatury/teorie literárních dějin;
5. Areál a dialog kultur;
6. Areál a kulturologie.

Pojmy „dialog kultur“ a „areálová studia“ jsou více kultivovány (alespoň u nás) teprve v posledních letech, ale jejich podstata byla známa dávno, často však vystupovala pod jinými jmény: kulturněhistorická škola vycházela z podobných premis, pojmy jako kulturní prostor nebo geografické pojetí filologie jdou nejméně do 18.

století a *via facti* ještě dále, nemluvě o amerických *area studies* jako rámci pro sověto-logii období studené války. Jinak řečeno: kulturní dialog má vždy prostorový rozměr a odehrává se v konkrétním areálu, jenž má prostorovou, ale i časovou dimenzi, dění v areálu je vždy soustředěno kolem kultury a kulturního dialogu, i když jde o rozmluvy nejen o literatuře, ale také o umění, společenské etiketě, ekonomii a ekonomice i politice. Kulturní dialog znamená rozmluvu, spor dvou nebo více stran nebo multilaterální výměnu hodnot – také ta se vždy odehrává v konkrétním prostoru, resp. tento prostor překonává. Vytváří tak předpoklad k vzniku kulturních nebo úžeji literárních centrismů, rámců, kam se tyto procesy soustřeďují.

Přesahy zejména literárních vědců ke kulturologii by neměly být pouhým opakováním starších fází kulturní historie nebo jejich variantami: bohužel se nezřídka stává, že jimi jsou. Jinak řečeno: ani tato nová fáze kulturologického bádání, která je vlastní druhé polovině 20. století a období těsně po ní následujícím, se nemůže vyhnout otázce předchůdců a toho, k čemu tehdy – tj. zhruba od poloviny 19. století – došli. Zde se ovšem nabízí celý roj metodologických postupů, mezi nimiž význačné místo zaujímá prostorové chápání kultury a postupy sociálních věd, tedy zejména sociologie, dnes však ještě častěji také politologie (Politikwissenschaft, political science), mezinárodní politiky a žurnalistiky a masmediálních studií, gender studies atd.

Dialog kultur mě v minulosti zajímal z několika hledisek: kromě konkrétního příkladu rozporupných česko-ruských kulturních, zejména literárních vztahů to byl na prvním místě dialog jako takový a později jeho různé projevy a vztahy k jiným jevům, mimo jiné také k areálovým studiím, a jeho projevy, např. literatura virtuální autenticity (Pospíšil, 3, 2007).

V obecnějším zamyšlení jsme došli k tomu, že sousloví „dialog kultur“ má v podstatě rozpornou povahu, že je módní, často užívané: připomíná tím jiná žurnalistická sousloví z kulturní a literární sféry, například „magický realismus“ nebo jiné pojmy, zejména z politiky, resp. politologie, které se již ve své době – tedy včera a dnes – značně vyprázdnily. Dialog na povrchu funguje jako způsob komunikace, ale má svou významnou úlohu i jako médium strategie lidského chování a jednání, jako prostředek dosahování cílů. Obecně je v povědomí to, že dialog je pozitivním prostředkem lidského dorozumívání, že vede k rozrušování nezdravého izolacionismu. Jestliže v této obecné poloze je dialog vítaným uvolněním napětí, ve funkci instrumentální je především prostředkem názorového střetu, který nakonec vede k prosazení jistých hledisek a k nastolení situace, jaká před dialogem nebyla. Je tedy dialog ve své instrumentální podobě především nástrojem změny, změny poměru mezi účastníky dialogu, změny vnitřní, tedy v jejich myšlení, ale i změny vnější – v jejich existenciální situaci. Dialog má tedy v sobě potenci být nejen mírumilovným výměníkem názorů, ale také zbraní, nástrojem boje. Řekli bychom, že lidské dějiny jsou z tohoto hlediska nekonečným dialogem bytostí, společenství a společností, civilizací a kultur a že tedy dialog v širokém slova smyslu, tedy jako konfrontace, byl hlavním hybatelem všech historických změn a že tedy nutně předpokládá vítěze a poražené (Pospíšil, 2002, 2003, 2005, 2, 2007, 2009).

Nicméně asi největší význam má dialog kultur pro koncipování komparativ-

ky chápaných literárních dějin a především teorie literární historie. Úvahy o teorii literárních dějin nejsou nové, ale v dnešní době znovu ožívají; v české tradici stačí připomenout Reného Wellka a jeho práci z třicátých let minulého století. (Wellek, 1936). Tedy to, co se pod cizím vlivem objevuje teprve v těchto letech jako reakce na dlouhou absenci historicity, je hodně zpozdilé (Pospíšil, 2005, 1, 2007).

Dnes se globalizace projevuje i jako snaha politizovat literární vědu. Zde to však má svůj důvod: často jsou literárněvědné názory zprostředkovaným výsledkem politické a celkové společenské situace, vyvozování literatury a literární vědy ze širších souvislostí – to v podstatě odpovídá zásadám moderně pojatých areálových studií (*Integrovaná žánrová typologie, 1999, Areál – sociální vědy – filologie, 2002; Litteraria Humanitas XI, Crossroads of Cultures, 2002; Comparative Cultural Studies in Central Europe, 2004; Česko-slovenské vztahy v slovanských a středoevropských souvislostech, 2003; Česko-slovenské vztahy, Evropa a svět, 2004; Litteraria Humanitas XIII. Austrian, Czech and Slovak Slavonic Studies in Their Central European Context, 2005*) a také to souvisí s demytizací některých skutečností (Pospíšil, 2006).

Každý literární historik stojí před zásadním problémem: co do „své“ literární historie dát a podle jakých kritérií postupovat. Například problém dějin české literatury, k níž se počítají díla psaná staroslověnsky, latinsky, česky, ale nikoli německy, může být názorným příkladem – jiné národní literatury, zvláště ve střední Evropě a na Balkáně, na tom jsou podobně. Je to onen kruciólní bod, v němž se spojuje literárněvědná metodologie, literární teorie, literární historie a ovšem literární kritika, přičemž jen jedna z těchto disciplín je po výtce axiologická. Imanentním literárněvědným metodám se obvykle vytýká malé zření k axiologickým kritériím: právě člen Pražského lingvistického kroužku René Wellek je však důkazem, že jeho metodologie se snažila vymanit z imanentního okruhu, být „měkčí“, více vnímat axiologické momenty a zpracovávat je do konceptu teorie literární historie i do samotných literárních dějin.

Z tohoto hlediska je velmi důležité integrovat do modelu literárních dějin také model dějin areálové literární vědy: ta sice vytváří ve vztahu k zkoumané literatuře metavztah, ale současně z hlediska kulturně prostorového, tedy areálového, je součástí celého literárního vývoje, který modeluje, je jím modelována a brána jako celek; to zdaleka neplatí jen o literární kritice, která se na literárním procesu podílí bezprostředněji, ale o literárních dějinách a teorii, které dnes více než kdy jindy vstupují do ontologie literatury jako takové. Souvztažnost literární vědy, resp. estetiky a konkrétních literárních projevů dobře viděl nedávno zesnulý filozof, estetik a literární vědec Zdeněk Mathauser (1920-2007), když ve svém díle záměrně, intenčně tyto dvě oblasti systematicky spojoval v jedno kontinuum. Viděl například fenomenologii nejen ve filozofii a estetice, ale také přímo v krásné literatuře a jejím poetologickém modelování, pravidelně oživoval svá teoretická schémata exkurzy do jiných druhů umění, resp. i do jiných systémů, které mají invenční povahu (Mathauser, 2005, Pospíšil, Zouhar, 2008). Příznačný je také teoretikův zájem o klíčové literární jevy, jakými byli v jeho případě V. Majakovskij nebo M. Cvetajevová.

Jak již poznamenal R. Wellek ve výše uvedené studii z třicátých let 20. století, současná teorie literárních dějin nemůže neobsahovat osu axiologickou. Zde může dojít

k sporům o tzv. hodnotu a rovnost v literatuře. Svůj názor jsem vyjádřil již několikrát, mj. v recenzích a samostatných studiích, jejichž tématem byly knihy Ivana Dorovského a dnes již zesnulého Jána Košky – oba vycházejí v podstatě z prostorové koncepce Dionýze Ďurišina a jeho týmu. Žádný kánon nemohou určovat jen příslušníci národních literatur dané zóny, kánon je nadnárodní, překračuje bezohledně jakékoli hranice, umění a estetika nepodléhají žádnému diktátu a jestli ano, tak jen dočasně. Žádná pozitivní diskriminace nemůže být stálým doprovodným prvkem vývoje, snad jen jeho dočasným a pomocným prostředkem, neboť vývoj má své vlastnosti, k nimž patří i kategorie velikosti: co je velké, má automaticky výhodu proti tomu, co je malé – s tím nelze nikde nic dělat a výjimky jen potvrzují pravidlo (Pospíšil, 1, 2007).

Druhá polovina 20. století znamenala v teorii i historii literatury enormní obrat zájmu k masové kultuře, masové literatuře, resp. tzv. triviální literatuře. Je to obrat více než pochopitelný. Konec šedesátých let 20. století předznamenal – v podstatě ve všech druzích umění – obrat od modernismu k postmodernismu. Dominantním rysem literatury konce 20. a počátku 21. století je masivní invaze triviality. Jestliže za její základ považujeme jistou alternativnost poetiky a jejích modelů, nacházíme tu již jasné styčné body s postmodernou. Zde je konec šedesátých let a počátek sedmdesátých let 20. století skutečně zlomovým obdobím skoro ve všem: konec romantických revolucí v USA a západní Evropě, konec „lidských tváří“ socialismu v Evropě takzvaně východní, resp. v sovětském bloku, realita, status quo, tvrdé kontury znamenají také nové posuny v nazírání umění a světa. Oproti iluzivnímu nebo intencně deziluzivnímu umění se objevuje silnější tendence chápat umění znovu jako hru, jako alternativní svět, který nemá s reálným světem mnoho společného. Vytváření nové podoby teorie literární historie je současně stále více spjato s filozofií obecných dějin, s představou neustálé konfrontace s minulým literárním vývojem, který se nám jako ponorná řeka vrací do současnosti: není to sice nic zcela nového, ale síla, intenzita a význam tohoto impaktu je mnohem větší než v minulosti, stačí srovnat boom této literatury v světovém měřítku, například i ve střední Evropě, s tím, co v české literatuře představovala kdysi oživená barokní poetika a styl v díle katolických autorů meziválečné doby, nejmarkantněji Jaroslava Durycha (1886–1962). Teoretik literárních dějin by měl tedy brát více do úvahy probleskování minulého vývoje v současnosti a zase zrcadlení literární minulosti dnes.

Několikasvazková publikace Johna Neubauera a Marcela Cornis-Popea *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries* vyvolává řadu afirmací, ale také otázek a problémů, které nás vedou k návratu k vlastnímu účelu literární komparatistiky jako výsostně areálové disciplíny (Neubauer, Cornis-Pope, 2004–2007).

Když uznáváme, že poetologické hodnoty neznají nebo nemají znát hranic ani tzv. pozitivní diskriminaci, neboť čtenáři oceňují estetický efekt a další komponenty a funkce literárního artefaktu, aniž by se museli zajímat o historicko-politicko-kulturní důvody vzniku takového díla, musíme současně odmítnout snahu hodnotově unifikovat literární proces, tj. představovat jeden model jako vzorový, a tedy následováníhodný. Potom pojem „belatedness“, tedy jakási „zpozdilost“, „zpoždění“ bude termínem pejorativně axiologickým, tedy fakticky diskriminačním. Každá národní

literatura má své vývojové paradigma, žádná literatura nemusí tedy jinou „dohánět“ nebo „předhánět“, neboť je ve svém vývoji autonomní a může s jinými entitami interagovat, může je imitovat, jejich podněty transformovat, ale jinak má svůj vlastní vývojový rytmus, jenž je axiologicky autochtonní. To jsem formuloval mnohokrát jinde (Pospíšil, 2005) a nazval „prae-post efekt“ nebo „prae-post paradox“. Pojem „literary culture“ nás poněkud vrací k pojetí tzv. kulturně historické školy 19. století, ale současně akcentuje jednak vědy o znaku, jednak speciálnost literatury včetně průnikových center.

A zde se dotýkáme i kardinálního problému areálových studií ve vztahové oblasti ke všemu, co bylo výše uvedeno, tedy i k areálové komparatistice, kulturologii nebo dialogu kultur, totiž toho, co se nepodařilo ani Warrenovi a Wellkovi, ani Ďurišino-ovi, totiž propojit „extrinsic“ a „intrinsic“, to, co jsem v jiné souvislosti před mnoha lety nazval interpoeticitou (Pospíšil, 1993). Poznání jazyka a literatury je v konceptu filologicko-areálových studií nejen východiskem, prostředkem, ale také cílem transcendence k sociálním a jiným humanitním vědám – bočním produktem je ovšem komplexnější poznání areálu skrze jazyk a jeho textové produkty.

■ LITERATURA

- BACHELARD, G. (1957): *Poétique de l'espace*. Paris.
- CORNIS-POPE, M., NEUBAUER, J. (eds. 2004–2007): *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries. I–III*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- HODROVÁ, D.: (1989): *Hledání románu. Kapitoly z historie a typologie žánru*. Praha: Čs. spisovatel.
- KOŠKA, J. (2003): *Recepcia ako tvorba. Slovensko-bulharské literárne vzťahy (1826–1989)*. Bratislava: Veda, Ústav svetovej literatúry SAV.
- MATHAUSER, Z. (2005): *Báseň na dosah eidosu. Ke stopám fenomenologie v ruské literatuře a literární vědě*. Praha: Univerzita Karlova.
- NEUPOKOJEVA, I. (1976): *Istorija vsemirnoj literatury. Problemy sistemnogo i sravnitel'nogo analiza*. Moskva: Nauka.
- OŠMAKOV, N. V. (ed., 1, 1979): *Literaturnye proizvedenija v dviženii epoch*. Moskva: Akademija Nauk SSSR, Institut Mirovoj Literatury im A. M. Gor'kogo, Nauka.
- OŠMAKOV, N. V. (ed., 2, 1979): *Russkaja literatura v istoriko-funkcionalnom osveščennii*. Moskva: Akademija Nauk SSSR, Institut Mirovoj Literatury Im. A. M. Gor'kogo, Nauka.
- OŠMAKOV, N. V. (ed., 1981): *Psichologičeskoje napravlenije v russkom literaturovedenii*. Moskva: Prosveščenie.
- POSPÍŠIL, I. (1, 2009): *Areál a jeho vztahy*. In: *Novaja rusistika*, No. 2, s. 70–78.
- POSPÍŠIL, I. (1983): *Ruská románová kronika (Příspěvek k historii a teorii žánru)*. Brno: UJEP.
- POSPÍŠIL, I. (1986): *Labyrint kroniky. Pokus o teoretické vymezení žánru*. Brno: Blok.
- POSPÍŠIL, I. (1993): *Sedmero úskalí a inspirací*. In: *Slovenská literatúra*, 4, s. 292–295.
- POSPÍŠIL, I. (2002): *My a oni: ve středu i na okraji. Poznámky k česko-ruským literárním vztahům*. In: *Dialog kultur I. Sborník příspěvků z odborného semináře – Hradec Králové 14. 11. 2001, katedra slavistiky, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové. Ústí nad Orlicí: OFTIS*, s. 13–39.
- POSPÍŠIL, I. (2003): *Několik úvah o dialogu obecné a o dialogu kultur zvláště a o jejich místě v literární vědě*. In: *Dialog kultur II. Sborník příspěvků z vědecké konference s mezinárod-*

- ní účasti pořádané ve spolupráci se Společností Franka Wollmana při FF MU v Brně, Hradec Králové 12. 11. 2002, uspořádal Oldřich Richterek, Ústí nad Orlicí: OFTIS, s. 7–19.
- POSPÍŠIL, I. (2004): Recepce je kreace [Ján Koška: Recepcia ako tvorba. Slovensko-bulharské literárne vzťahy (1826–1989). Veda, Ústav svetovej literatúry SAV, Bratislava 2003, 190 s.]. In: *Alternativa Plus*, roč. VIII, č. 1–2, s. 127–130.
- POSPÍŠIL, I. (2005): Kulturní dialog a areálová studia (několik poznámek o spojitosti pojmů). In: *Dialog kultur III*. Sborník příspěvků z vědecké konference s mezinárodní účastí pořádané ve spolupráci se Společností Franka Wollmana při FF MU v Brně a Českou asociací rusistů. Hradec Králové 26. 10. 2004. Ústí nad Orlicí: OFTIS, s. 17–4.
- POSPÍŠIL, I. (2005): Problema slavizmov i njegov kontekst. Ljubljana: Primerjalna književnost, december, št. 2, s. 17–32.
- POSPÍŠIL, I. (3, 2005): Ruský román znovu navštívený. Historie, uzlové body vývoje, teorie a mezinárodní souvislosti: Od počátků k výhledu do současnosti. Ed.: Jaroslav Malina, obálka, grafická a typografická úprava Josef Zeman – Tomáš Mořkovský, Martin Čuta, ilustrace Boris Jirků. Brno: Nadace Universitas, Edice Scientia, Akademické nakladatelství CERM, Nakladatelství a vydavatelství NAUMA.
- POSPÍŠIL, I. (2006): Teoretická konstrukce a naplněnost kontextu (In margine „nové západní literárněvědné rusistiky“). In: *Opera Slavica*, č. 3, s. 31–36.
- POSPÍŠIL, I. (1, 2007) : Literární věda mezi progresivismem a konzervatismem. In: Z problematiky literární vědy. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie organizovanej pri príležitosti životného jubilea prof. PhDr. Pavla Petrusa, DrSc. (26. október 2007). Prešov: Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove, s. 188–204.
- POSPÍŠIL, I. (2, 2007): Literární věda a literatura. In: Teória umeleckého diela. Literárnovedné a spoločenskovedné súvislosti, vzťahy a dotyky. Ed.: Viera Žemberová. Prešov: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis, s. 267–361.
- POSPÍŠIL, I. (3, 2007): Próza virtuální autenticity a existenciálního znejistění. SPFFBU, X 10, Slavica Litteraria, s. 5–20.
- POSPÍŠIL, I. (4, 2007): The Problem of Value and Equality in Comparative Literary Studies: the Past and the Present (Some Comments on the Conception of „Area Value“). In: *The Horizons of Contemporary Slavic Comparative Literature Studies*. Ed. by Halina Janaszek-Ivaničková. Warszawa : Dom Wydawniczy Elipsa, s. 39–49.
- POSPÍŠIL, I. (5, 2007): Trivialita a hledání virtuální autenticity jako nového dialogu. In: Dialog kultur IV. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané ve spolupráci se Slavistickou společností Franka Wollmana při FF MU v Brně a Českou asociací rusistů. Hradec Králové 23.–24. 1. 2007. Uspořádal Oldřich Richterek. Ústí nad Orlicí: Oftis, s. 21–27.
- POSPÍŠIL, I. (2, 2009): Literární komparatistika, areálová/kulturní studia, teorie literárních dějin a problém hodnoty v současné literárněvědné praxi. In: *Opera Slavica*, č. 1, s. 20–33.
- POSPÍŠIL, I. (3, 2009): Teorie literárních dějin, literární komparatistika a identita národních literatur (problém východoslovanského areálu). In: Ukrajnistika: minulost, přítomnost, budoucnost. Sborník vědeckých prací. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav slavistiky. Eds: Halyna Myronova, Oxana Gazdošová, Petr Kalina, Olga Lytvyniuk, Jitka Micháliková, Libor Pavlíček. Brno: Masarykova univerzita. s. 463–474.
- POSPÍŠIL, I. (ed., 1999): Integrovaná žánrová typologie (Komparativní genologie) Projekt – metodologie – terminologie – struktura oboru – studie. Hlavní autoři: Ivo Pospíšil – Jiří Gazda - Jan Holzer. Brno: Masarykova univerzita.
- POSPÍŠIL, I., ZOUHAR, J. (eds, 2008): Literatura a filozofie (Zdeněk Mathauser). Kolektivní monografie. Brno: Katedra filosofie, Ústav slavistiky FF MU.

- POSPÍŠIL, I.: Genologie a žánrovost (4, 2005). In: *Významové a výrazové premeny v umení 20. storočia*. Anotačný blok prihlásených referátov na medzinárodnú vedeckú konferenciu. Prešov: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, s. 27–28.
- ROTT, D. (1, 2002): *Bracia Czeszy w dawnej Polsce*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Śląsk literacki* (2001). *Materialy V sesji śląskoznawczej Pracowników Naukowych, Studentów i Gości Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 8-9 listopada 2000*. Pod red. Mariana Kisiela, Barbary Morcinek-Cudak i Tomasza M. Głogowskiego. Katowice: Pallas Silesia.
- ROTT, D. (2, 2002): *Leksykon przypomnień. Literatura dawnej Polski. Średniowiecze – renesans – barok. Setnik pisarzy a dzieł*. Warszawa: Ex Libri.
- ŠAFÁRIK, Pavel Jozef (1963): *Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí*. Vedecký redaktor Karol Rosenbaum, recenzenti Andrej Mráz, Oldřich Králík. Z nemeckého originálu *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*. Budín 1826, preložili, edične pripravili a poznámky napísali Valéria Betáková a Rudolf Beták. Úvodnú štúdiu napísal Karol Rosenbaum. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- ŠAFÁRIK, Pavel Jozef (1983): *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*. Fotomechanischer Neudruck mit einem Vorwort von Prof. Dr. Jan Petr, CSc., Prag. Nach einem Exemplar der Sächsischen Landesbibliothek Dresden, das uns freundlicherweise für den Neudruck zur Verfügung gestellt wurde. Das Vorwort wurde aus dem Tschechischen übersetzt von Paul Völkel. Bautzen: VEB Domowina-Verlag.
- TOKARZ, B. (2002): *Dwudziestowieczna ikonosfera w literaturach europejskich: Wizualizacja w literaturze*. Katowice: Śląsk.
- WELLEK, R. (1936): *The Theory of Literary History*. Praha: Travaux de Cercle Linguistique du Prague 6.
- Writing Literary History. Selected Perspectives from Central Europe* (2006). Frankfurt am Main - Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien: Peter Lang Verlag.

POZNÁMKY

¹ Jeho pojetí ovšem vyplynulo z celostní filozofie, a to již z raných prací *Essai sur la connaissance approchée* (1928), *Étude sur l'évolution d'un problème de physique: la propagation thermique dans les solides* (1928), *La valeur inductive de la relativité* (1929), *La pluralisme cohérent de la chimie moderne* (1932), *L'Intuition de l'instant* (1932), *Les intuitions atomistiques: essai de classification* (1933), *Le nouvel esprit scientifique* (1934), *La dialectique de la durée* (1936), *L'expérience de l'espace dans la physique contemporaine* (1937), *La formation de l'esprit scientifique: contribution à une psychanalyse de la connaissance objective* (1938), zejména však ze slavné série, jejíž se stalo součástí, a to *La psychanalyse du feu* (1938), *La philosophie du non: essai d'une philosophie du nouvel esprit scientifique* (1940), *L'eau et les rêves* (1942), *L'air et les songes* (1943), *La terre et les rêveries du repos* (1946), *La terre et les rêveries de la volonté* (1948), *La poétique de la rêverie* (1960), *La flamme d'une chandelle* (1961) aj.; čes. překlady: *Plamen svíce* (1970, 1997), *Poetika prostoru* (2009), *Psychoanalýza ohně* (1994), *Voda a sny* (1997), slov. překlady byly ještě časnější: *Nový duch vedy* (1981), *Psychoanalýza ohňa* (1970), *Poetika priestoru* (1990).

² Viz např. její známé práce počínaje kandidátskou disertací *Pohyb románu* (ČSAV, 1979, 1980, školitel Štěpán Vlašín), v téže roce vydaný výbor z Bachtina *Román jako dialog s doslovem napsaným spolu s V. Svatoněm*, knižně vydané *Hledání románu* (1989), *Město vidím...* (1992), *Místa s tajemstvím*. Kapitoly z literární topologie (1994), její redigování poněkud nepřehledné týmové práce ... na okraji chaosu (2001), spoluautorství *Poetiky míst* (1997), *Román zasvěcení* (1980, 1993). Stejně jako její kolega Vladimír Macura (1945-1999) spojila tato bádání s vlastní prozaickou, do řady jazyků přeloženou tvorbou.

- ³ Viz mimo jiné tyto mé studie: Ruská románová kronika a utilitarismus. In: *Čs. rusistika*, 1982, č. 3, s. 114–119. Románová kronika a socialistická literatura. *Slavia* 1983, seš. 2, s. 131–139. Románová kronika jako žánrové východisko, SPFF BU, D 31, 1984, s. 49–56. Idyla, elegie, kronika a moderní literatura. SPFF BU, D 32, 1985, s. 197–201 (vyšlo 1987). Powieść-kronika. *Zagadnienia rodzajów literackich*, z. 1 (65), t. XXXIII, s. 121–125. Moderní (románová) kronika jako umělecká forma. In: Filologični seminarij. Chudožnja forma, vypusk 8. Kyjiv's'kyj Nacional'nyj Universytet imeni Tarasa Ševčenko, Kyjiv 2005, s. 68–74. Powieść-kronika, heslo in: *Słownik rodzajów i gatunków literackich*, pod redakcją Grzegorza Gazdy i Słowini Tyneckiej-Makowskiej. Universitas, Kraków 2006, s. 572–575 (přel. Krystyna Kardyni-Pelikánová). Vývojové fáze kroniky ve slovanských literaturách. In: *Slavia*, 1984, seš. 3–4, s. 349–357. Sujetkausalität und Romanchronik. In: *Zeitschrift für Slawistik*, 1984, 3, s. 421–434.

SPATIALITY/AREA AND LITERATURE

Space. Zone. Area. Spatio-temporal relations in the literary work. Spatio-temporal existence of the literary artefact. Chronotope as an extrinsic condition of the existence of the literary artefact. Area studies, their pitfalls and relations.

The author of the present text opens his explanation with the analysis of various concepts of space and time in the literary artefact, of the space as a constitutive element of the formation of the artefact mentioning the works of G. Bachelard, M. Bakhtin, and D. Hodrová including his own analyses of literary genres going back to the 1970s, and demonstrates the problems of the complicated link between the literary space and time. In the passage on the space as an extrinsic condition of the existence of the literary artefact he shows the Brno concept of area studies and the relations of the area and some further similar spheres and concepts. They are, above all, the spatial relations of the language and literature stressing sociology and political science and the problem of disciplinarity, inter- and multidisciplinarity, i.e. the identification of the discipline in the sense of the „craft“. It is inevitable to avoid the shallow modishness of area studies, rather to relativize them, to search for their relations to other disciplines, e. g. to visualisation, iconosphere, theory of literary history, dialogue of cultures, and culture studies as such. This is the basis of the relation of the spatial aspect of philological and social disciplines in area studies. Its kernel should be the language and literature study (the Brno concept of the integrated genre typology) which represents not only the means, but the aim itself in the sense of the so-called interpoeticity, i. e. the permeation of the extrinsic (area, spatial) and intrinsic (poetological) circle even R. Wellek as well as D. Ďurišin did not succeed in.

*Prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.
Ústav slavistiky Filozofické fakulty
Masarykova univerzita
Arna Nováka 1
602 00 Brno
Česká republika
pospslav@phil.muni.cz*